

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2015 Yıl:3, Sayı:5
Sayfa:24-36

ISSN: 2147-8872

KUTADGU BİLİĞ'DE MUNU GÖSTERME EDATI

İ. Gülsel SEV

ÖZET

Gösterme edatları, bir şeyi, bir kimseyi işaret etmek için kullanılan gösterme işleviyle birlikte kuvvetlendirme işlevine de sahip edatlardır. Bu makalede Karahanlı dönemi eserlerinde görülen *munu* gösterme edatı üzerinde durulmuş, bunun için devrin önemli eseri **Kutadgu Bilig**'deki *munu*'lu beyitler ve günümüz Türkçesindeki karşılıkları inceleme malzemesini oluşturmuştur. Tarihi lehçelerde rastlanmayan *munu* edatı Karahanlı döneminin diğer eserlerinde teklik işaret zamirinin yükleme hâli ekli biçimi olan *munu* ile karıştırılmıştır. **DLT**'de 'işte bu, bu, bunu' manaları verilerek **kanu** (hangi) ve **kanı** (nerede)'ya cevap olarak alınan *munu*, **TİKT**'de 'şüphesiz, mutlaka, işte bunu, bunu' anlamlarında kullanılmıştır. 'işte, işte bu' anlamlarıyla **KB**'deki kullanım sıklığı dikkat çeken *munu*'nun eserde aynı manaya gelen *munuğu*, *unu*, *uş unu*, *uş unu* biçimleriyle de karşılaşılmıştır. Çalışmada Karahanlı dönemine özellikle **KB**'ye özgü olduğu anlaşılan *munu* edatının Köktürkçedeki *kañu* sözcüğünün /n/ sesli biçimi olan *kanu* sözcüğüne bulaşma (contamination) ile oluştuğu fikri işlenmiş, edatın bünyesinde 'işte' gösterme edatını işaret eden *bu* teklik işaret zamirinin de bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca dönem eserlerinde *munu* ve *munu* biçimlerinin karıştırılarak kullanılmasının ekin yapısında bir yükleme hâli eki olduğu varsayımı kabul edilmemiş, bunun sadece *munu* > *munu* benzeşmesi olabileceği düşüncesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Dönemi, Kutadgu Bilig, Gösterme Edatı, *munu*

THE DEMONSTRATIVE POSTPOSITION MUNU IN KUTADGU BİLİĞ

ABSTRACT

Demonstrative postpositions have the function of demonstrating a thing or a person and they also have the function of reinforcement. The focus of the present article is demonstrative postposition of *munu*, which is

found in the works of Kharahanid period. The verses including *munu* gathered form **Kutadgu Bilig**, which is an important work of its period, constitutes the linguistic data of the article. *munu* is not found in the historical dialects of Turkish and it was confused with *munı* which is the accusative form the singular demonstrative pronoun. In **DLT**, it was used with the meanings of ‘that’s it, that’s, it’ and were the responses to the questions **kanu** (which) and **kanı** (where). In **TİKT** it was used with the meanings ‘certainly, no doubt, that’s it, it’. The frequency of meanings ‘that’s, that’s it’ in **KB** is outstanding, and *munu*, *unu*, *uş unu*, *uş munu* forms with the same meanings is also encountered in the work. In the study, it was claimed that the postposition *munu*, which is unique to **KB**, is formed with contamination of *kanu* to *kañu* which is has /n/ and found in Köktürk. It was also expressed that bu singular demonstrative pronoun, which refers to ‘işte’ demonstrative pronoun, is found in the body if the postposition. Moreover, the idea, caused by the confusion of the forms of *munu* and *munı*, that there is an accusative suffix in the structure of the suffix was not accepted. It can be just an assimilation of *munı* > *munu*.

Key Words: Kharahanid Period, Kutadgu Bilig, Demonstrative Pronoun, *munu*

GİRİŞ

Gösterme edatları birini, bir şeyi göstermek için işaret sırasında başvurulan edatlardır. Başlı başına kullanılan ve ifadesi olan, söz arasında başka bir kelimeye bağlanmayan gösterme edatlarında vurgu kuvvetli ve baştadır.¹

Standart Türkçenin gösterme edatı *işte*’dir. *İşte* eski gösterme edatı *uş*’tan gelir. Eski Anadolu Türkçesinde gösterme edatı *uş* ve onun bulunma hâli ekli biçiminin kalıplaşması ile ortaya çıkan *uşda* ses değişim ve gelişimiyle *işte* şekline geçmiştir.

Zeynep Korkmaz, *gösterme edatlarını gösterme ünlemleri* başlığı altında değerlendirir ve şöyle açıklar: Gösterme ünlemleri bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri veya düşünceyi işaret ederek göstermek için kullanılan ünlem türüdür.² Korkmaz, standart Türkçenin tek gösterme edatı olan *işte* ile ilgili şu örnekleri verir:

“Geliyoruz. *İşte* orası... Yedi çobanlar çiftliği (H. R. Gürpınar)

“*İşte*, bir kış, koca bir kış böyle geçti.” (Y.K. Karaosmanoğlu)

“*İşte* şimdi Arnavutköy’dedirler.” (S. Birsal)

“*İşte* benim aşım. Koca ninem tarlaya giderken de böyle kuşağına ekmek kordu.” (S. Çokum)³

Örneklerde de görüldüğü gibi *işte* gösterme edatı hep cümle başındadır.

¹ Muharrem Ergin, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1988, s.331.

² Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s.1179.

³ Zeynep Korkmaz, **age**, s.1179-1180.

Ergin argo sayılabilecek *nah* ve halk dilinde kullanılan *aha*, *daha*, *deha*, *te!* edatlarını gösterme edatları içinde sıralar.⁴ Korkmaz da konuşma dilinde yer alan veya ağızlardan edebî eserlere aktarılan *aha*, *daha*, *dehaa*, *tee* gibi kullanımlar ile argoya kaçan bir halk söyleyişi olan *nah* sözcüğünün örneklerini verir.⁵

Bu makalede **Kutadgu Bilig**'deki *munu* gösterme edatı üzerinde durulmuştur. Bunun için ilk olarak **KB III (Dizin-İndeks)**⁶ cildindeki *munu* sözcüğünün geçtiği beyitler çıkarılmış, bunların, Reşit Rahmeti ARAT'ın **KB I (Metin)**⁷ ve **KB II (Çeviri)**⁸ ciltlerinden transkripsiyon ve günümüz Türkçesine karşılıkları inceleme malzememizi oluşturmuştur.

Hacıeminoğlu'nun yayımladığı **KrTG**'de *Gösterme Edatları* bahsinde *munu* edatına yer verilmemiş olması dikkatimizi çekmiş, araştırmamız için ivme kazandırmıştır.⁹ Araştırmalarımız sonucunda bu edata Karahanlı dönemi eserlerinde, özellikle kullanım sıklığıyla dikkat çeken **KB**'de rastlanmıştır. Diğer tarihî Türk lehçelerinde *munu* biçiminin tanıklanmamış olması edatın Karahanlı dönemine özgü olduğunu düşündürmüştür. Nitekim Hacıeminoğlu **TDE** kitabında *munu* (işte, işte bu) biçiminin örneğini sadece **DLT**'den tanıklar.¹⁰

EUTG'de “Gösterme Edatları, herhangi bir nesneyi göstermek için kullanılan edatlardır. Bunların asli görevleri işaret etmek olduğu için belli bir anlamları olduğu gibi hiçbir kelimeye bağlanmadan yalnız olarak da kullanılabilirler.” diyen Eraslan Uygurcada kullanılan gösterme edatlarının sayısının fazla olmadığını belirtir ve gösterme edatı olarak *muna*'ya yer verir:

mina, muna (< mu+n+a) ‘işte’, ‘işte bak’

muna muni bilmiş kergek (TT, II, 44, 24-25) “işte bunu bilmek gerek”¹¹ Bu örnek aslında Eski Uygur Türkçesinde isim kök ve gövdelerinde [ayığ>ayağ (kötü) gibi], bazı eklerde [tınlığ>tınlağ (canlı) gibi] ve yardımcı ünlülerde [kirip>kirep (girip) gibi] görülen ı>a, i>e ünlü genişlemesinin *munu*'dan, *muni* biçimiyle karışmış bile olsa, *muna*'ya ı~u>a geçişinin olamayacağını göstermektedir. Örnekten de anlaşıldığı gibi *muna* ve *muni* birbirinden ayrı iki kelimedir.

Nitekim Eraslan, *muna*, *mina* gösterme edatının yapısını *muna* < bu+n+a ; + n “zamir n'si veya Moğolca teklik eki”, +a hitap eki yapısında olduğunu düşünmektedir.¹²

Eski Türkçeden günümüze gelen *töpü* > *tepe*, *ortu* > *orta*, *törü* > *töre* gibi örneklerdeki genişleme ilk hecenin vurgulu olmasıyla ilgilidir. Türkçede ilk hecedeki vurgu ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün genişlemesine yol açar. Bu kural ve gösterme edatlarında da vurgunun başta olması *muna*'dan *munu*'ya geçişin mümkün olmadığını, geniş ünlünün daralmayacağını göstermektedir. Öyleyse *muna* Eski Uygur Türkçesine özgü *munu* Karahanlı Türkçesine özgüdür.

⁴ Muharrem Ergin, **age**, s.331.

⁵ Zeynep Korkmaz, **age**, s.1180.

⁶ **Kutadgu Bilig III (Dizin-Sözlük)**, TKAE Yayınları, İstanbul 1979.

⁷ **Kutadgu Bilig I (Metin)**, TDK Yayınları, Ankara 1991.

⁸ **Kutadgu Bilig II (Çeviri)**, TTK Yayınları, Ankara 1998.

⁹ Hacıeminoğlu, *çak* ve *uş* edatlarına yer vermiştir. bk. Necmettin Hacıeminoğlu, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 110-111.

¹⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, **Türk Dilinde Edatlar**, MEB Yayınları, İstanbul 1992, s.307.

¹¹ Kemal Eraslan, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2012, s. 277.

¹² Kemal Eraslan, **age**, s.277.

Karahanlı döneminin diğer eserlerinde durum şöyledir: DLT IV-Dizin’de *munı* (*munu*) ‘işte bu’ anlamında edattır, *kanu**’ya (hangi, hangi şey) cevap olur; ‘bu, bunu’ anlamları verilmiştir.¹³ Örnekler ve günümüz Türkçesine aktarılışı şöyledir:

DLT I-126-2’de *munu* tilemese sen ayrı ne kerek = Sen *bunu* dilemiyorsan başka ne istersin ? (Buna razı olmazsan ne istersin?) Örnekten de anlaşıldığı üzere *munu* ‘bunu’ şeklinde aktarılmıştır.

DLT III-237-14’te *munu* ‘işte bu’ anlamına gelen bir edattır. Bu, *kanu**’ya (nerede) sözüne cevaptır; DLT III-238-9’da *munu* ‘bu, bunu’ demektir; DLT III-372-4’te Berdim sanga kaling / Emdi *munı* alıng (Sana çehiz verdim, şimdi *bunu* alın). Divan’da son örneğin *munı* biçiminde olması Dizin’deki *munu* (*munı*) biçimiyle örtüşmektedir.

Ercilasun-Akkoyunlu’nun hazırladığı DLT’de *munu* ‘işte bu’ anlamında edattır. Bu, ‘nerede’ anlamındaki *kanı*’ya cevap olarak verilir.¹⁴ Divan’da *kanu* ‘hangi’ anlamında bir kelimedir. Bundan *kanu kişi* denir. ‘Hangi insanlar’ anlamındadır.¹⁵

Görüldüğü gibi DLT’nin hazırlanmış iki farklı yayının birinde *munu* (işte bu), *kanu* (hangi)’ya cevap olarak alınmış diğerinde *kanı* (nerede)’ya cevap olarak alınmıştır.

Ercilasun-Akkoyunlu neşrinde *munı* ~ *münü* ~ *münü* ses geçişleriyle verilen *münü* sözcüğü için “ ‘bunu’ anlamındadır. Belirli bir şeyi işaretle gösterirken.” açıklamaları bulunmaktadır.¹⁶

Buradan aslında DLT’de *munu* ‘işte bu’ anlamına gelen bir edat olmakla birlikte örneklerde teklik işaret zamirinin yükleme hâli eki almış biçimlerine de yer verilmiş olması, *munu* ve *munı* biçimlerinin karıştırıldığını göstermektedir.

Clauson EDPT’de *mu:nu:* (s.767a) sözcüğü için *bu*’nun akkuzatif almış şekli, karşılığı *o:nu:*’dur, der. Tanıklamak için de DLT III-238-9’da *munu* ‘bu, bunu’ ve KB’deki Ayur emdi oğlum barır men *munu* / sanga kaldı ornum barı neng unu (1161) beytine gönderme yapılması dikkat çekmiştir. Oysaki örnekteki *munu*’nun *bu*’nun yükleme hâli ekli biçimi olmadığı, *bar*-geçişsiz fiiline bağlanamayacağından da anlaşılmaktadır.

Mansuroğlu, “Karahanlıca” isimli makalesinde Gösterme Edatları bölümünde Karahanlı Türkçesindeki Gösterme Edatları içerisine ‘işte’ manalı *munu*, *munuқи* edatlarını işler ve hususu tarafımızca da kullanılan, KB’nin 1446, 4860 beyitleriyle örnekler.¹⁷

Dönemin diğer önemli eseri Atebetü’l-Hakayık’ta *munu* edatı yoktur.

Ata’nın hazırladığı TİKT’nin Türkçe Dizin kısmında *munu*’ya ‘şüphesiz, mutlaka, işte bunu, bunu’ anlamları verilmiş¹⁸ ve “Kıldılar edgölükler *munu* kigrür-miz olarnı uşmağlarğa” cümlesiyle tanıklanmıştır¹⁹, burada *munu*’nun ‘iyilikler yaptılar, onları cennetlere şüphesiz soktuk.’ Çevirisiyle ‘mutlaka, şüphesiz’ manasına geldiği görülmektedir.

* Atalay neşrinde *munu* cevabının sorusunun bir yerde *kanı*, bir yerde *kanu* olmasının yazım yanlışlığı olmadığını düşünüyoruz.

¹³ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk IV*, TDK Yayınları, Ankara 1991, s.415.

¹⁴ Ahmet B. Ercilasun – Z. Akkoyunlu, *Divanü Lûgati’t-Türk*, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 449.

¹⁵ Ahmet B. Ercilasun – Z. Akkoyunlu, *age*, s.449.

¹⁶ Ahmet B. Ercilasun – Z. Akkoyunlu, *age*, s.450.

¹⁷ Mecdut Mansuroğlu (çev. Mehmet Akalın), “Karahanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, Ankara 1988, s. 163.

¹⁸ Aysu Ata, *Karahanlı Türkçesi Türkçe İlk Kur’an Tecümesi*, Ankara 2004, s. 523.

¹⁹ Aysu Ata, *age*, s.524.

Ata, ‘hiç şüphesiz’ manasında aldığı *munu...ök* kelimesini de “*munu* bitir *ök* men anı anlarğa kim saqnurlar.” cümlesiyle örnekler.²⁰

Cümlelerde de görüldüğü gibi hem *munu*’nun hem *munu...ök* sözcüğünün cümlede kuvvetlendirme vazifesi gördüğü açıktır. Diğer anlamlarında da yükleme hâli ekli *bunu*, *işte bunu* anlamları da kelimenin ‘işte’ gösterme edatı olarak kullanılmadığını göstermektedir.

Tarihî lehçelerden sadece Kıpçak Türkçesinde *munu* sözcüğü vardır fakat o da edat kullanımında değildir. **KpTG**’de Karamanlıoğlu, *bu* işaret zamirinin yükleme hâli ekli biçimi için *munı* yanında *munu* biçimine de yer verir.²¹ *Munu* sözcüğü Kıpçak Türkçesinde teklik işaret zamirinin yükleme hâli ekli biçiminden başka bir şey değildir. Yine **KB**’deki *uş munu* yapısının **KpTG**’de *oş bunu* şeklinde olması dikkat çekicidir.²² Bu da *munu* ile *munı* biçiminin birbirine karıştırıldığını göstermektedir.

Kutadgu Bilig’de *munu*

KB III (Dizin-İndeks)’te *munu* sözcüğünün anlamı ‘işte’, ‘işte bu’ şeklinde verilmiştir.²³ Makalemizde Arat’ın **KB** II (Çeviri) cildindeki anlamlandırma bizim için esas teşkil etmiştir. Zira Arat için *munu* ‘işte’ gösterme edatının yerini almıştır.

Hacıeminoğlu, tek başlarına hiçbir mana ifade etmeyen gösterme edatlarının bir cümlenin veya çekimli fiilin yanında vazifelerinin belli olduğunu söyler.²⁴

Aşağıdaki örneklerde *munu* çoğunlukla mısra başında, çekimli bir fiille kullanılmıştır.

Şu beyitlerde *munu*, *ay-* ve *sözle-* geçişli fiilleriyle yan yanadır. *ay-* ve *sözle-* fiilleri geçişli fiillerdir. Aşağıdaki kullanımlarda ilk bakışta ‘bunu söyledim’ manası oturarak *munu*, adeta fiillerin nesnesi durumunda görülmektedir.

Munu aydım emdi ay ilig kişi / bu yanglıg kerek bolsa aşçı başı (Ey hükümdar *işte* söyledim; aşçı başı olacak insan böyle olmalıdır.) 2877

Munu sözledim men sanga belgülg / tağı bir sözüm bar adın ülgülg (*işte* sana açıkça söyledim, fakat üzerinde durulacak başka bir sözüm daha var.) 2946

Munu sözledim söz bitigin ulam / tükettim sözümni kırıtım kalem (*işte* yazı ile ulaştırılacak sözlerimi söyledim; sözümü bitirdim ve kalemi sildim.) 3273

Munu sözledim men eşitti özüng / munı tap kıl emdi uzatma sözüng (*işte* ben söyledim, sen dinledin; bunu şimdilik kâfi bul ve sözü uzatma.) 4677

Munu sözledim söz eşitti özüng / yete bakşa könglüng açılğa közüng (*işte* ben söyledim, sen dinledin; iyice bakarsan gönlün ve gözün açılır.) 5392

Bu erdi sanga çın bağırsaqlığım / *munu sözledim* sanga men ay aqım (*işte* bu söylediklerim sana gerçek bağlılığımın bir nişanıdır; ey cömerdim.) 4846

munu’nun geçişli fiillerle bir arada kullanıldığı diğer örnekler şunlardır. Beyitlerde *munu* sırasıyla *kıl-*, *kör-*, *bil-*, *ti-*, *yangzat** - fiillerinin nesnesi izlenimi vermektedir.

²⁰ Aysu Ata, *age*, s.524.

²¹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu, **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 84.

²² Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *age*, s.88.

²³ *age*, İstanbul 1979, s.321.

²⁴ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s.306.

* kastetmek, ikrar ettirmek, söyletmek.

Talu neng tanguk tuttu ming ming elig / **munu** *kıl* tangukı kutadgu bilig (Binlerce el hediye olarak ona çok nadide şeyler sundu, **işte** sen de bu Kutadgu Bilig'i hediye kabul et.) 112

Munu men me *körgil* könilik törü / törü kılkları bu bağa tur törü (**İşte** bak, ben de doğruluk ve kanunum; kanunun vasıfları bunlardır, dikkat et.) 800

Munu *bilmişimni* ayu birdim uş / sözüm işke tutgıl yarın kelge tuş (**İşte** ben bildiklerimi sana söyledim; sözüme göre hareket edersen yarın karşılığını bulursun.) 3679

Munu men *bilür* men bu öngdi törü / ayayın sen emdi sen öğren körü (**İşte** ben bu kanun ve töreyi biliyorum; şimdi sana söyleyeyim; sen de dikkatle dinleyerek öğren.) 4018

Kümüş kur bağıcu **munu** men *tiyü* / ölüm tuttu erse üzüldi kıru (Gümüş kuşak bağlayarak, **-işte** ben- diyenin kuşağı, ölüm tutunca kopar.) 1477

Meşel keldi Türkçe mungar mengzetür / anı sözledim men **munu** *yangzatur* (Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır; **işte** onu söylüyorum, şöyle der.) 273

Ancak şu beyitlerde *adıl-, kel-, bar-, öl-, yügür-* geçişsiz fiillerine bağlanan *munu*'nun, nesne olamayacağı dolayısıyla teklik işaret zamiri *bu*'nun yükleme hâli ekli biçimi olmadığı açıktır.

Munu *adılır* men seningdin bu kün / ulıyu barır men ökünçün mungun (**İşte** bugün senden ayrılıyorum; pişmanlık ve ıstırapla inleyerek gidiyorum.) 1075

Munu *adılır* men seningdin bu kün / ökünçün sıgıt birle yıglap ögün (Bu düşünceler içinde pişmanlıkla ağlayıp sızlayarak **işte** bugün senden ayrılıyorum.) 1276

Munu men me emdi sanga keldüküm / mening kılkıım erdi bu körkittüküm (**İşte** benim de şimdi sana gelişim ve bu yaptığım hareketler benim yaradılışım icabıdır.) 659

Munu men barır men mini kör oğun / katıglan özüngke at edgü çoğun (**İşte** ben gidiyorum, bana bak ve ibret al; burada kendin için iyi bir ad bırakmağa dikkat et.) 1446

Munu men barır men ay ilig kıtu / turu kıaldı oğlum bu bağrım otı (Ey devletli hükümdar, **işte** ben gidiyorum; oğlum, bu ciğer-parem burada kalıyor.) 1482

Munu men atası ölüer men bu kün / kiçig kıaldı oğlum yetim ögsüzün (**İşte** onun babası olan ben bugün ölüyorum; oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kalıyor.) 1487

Taşirtin negü tuşsa yangluk yazuk / **munu** men yügürdeçi kıul men anuk (Dışarıda yanlış veya yersiz ne olursa, **işte** senin hizmetine koşan kulun ben varım.) 3115

Yine şu beyitlerde de *munu*'nun 'bunu' manasında kullanılmayacağını geçişsiz fiillerden *bol-, kel-, bar-* fiillerine bağlanmasından anlayabiliriz.

Munu boldı emdi tilek teg kışı / takı bolğusı bar yetilse yaşı (**İşte** şimdi arzu ettiğim gibi, bir adam oldu; yaşı büyüdükçe daha da inkişaf edecektir.) 1647

Bu sözke tanukı **munu** keldi söz / bu sözni eşitgil sözüng munda üz (Buna şahit olarak **işte** şu söz geldi; bu sözü işit ve bu hususta sözünü kes.) 153

Anı kıoğtung emdi ziyaret üçün / okıdıng **munu** keldim emdi bu tün (Ondan vazgeçip sadece seni ziyaret etmemi istedin; **işte** ben de şimdi bu gece ziyarete geldim.) 5068

Bu kün men barır men **munu** erksizin / yarın sen kelir sen uğu şeksizin (**İşte** bugün ben, elimde olmadan, ölüp gidiyorum; yarın sen de şüphesiz, arkamdan geleceksin.) 1365

Oysa **KB**'de teklik işaret zamiri olan *bu*'nın yükleme hâli ekli biçimi *munu*, aşağıda birkaç örnekle yetindiğimiz beyitlerde görüldüğü gibi geçişli fiillere bağlanmış ve söz konusu fiillerin nesnesi olmuştur.

Aydın il kişisi **eşitti munu** / yüzün körgüğe arzuladı anı (1887)

Ayur ay oğul kördüng emdi mini / ne hâlin barır men **unıtma munu** (1501)

Uluğ tındı ötrü oğulka bağa / ayur sen **munu uķ** könike yağa (1499)

Anınıgda basala yarar bu tapuğ / **munu bilse** bolmaz bu beklig ğapuğ (484)

Türkçede belirtili ve belirtisiz nesne aynı cümlede bulunamaz. Aşağıdaki beyitlerde *munu*'nun belirtili nesne görevinde olmadığı görülmektedir. Zira *bit-* fiilinin belirtisiz nesnesi *söz*, *ba-* fiilinin belirtisiz nesnesi *ķur*, *öte-* fiilinin belirtisiz nesnesi *ħaķıng* sözcüğüdür.

Munu söz bitip ğoğtum emdi ğını / unıtma bu sözni unıtma mini (**İste** şimdi sözün doğrusunu yazıp, bıraktım; beni hatırla ve bu sözlerimi unutma.) (1470)

Munu ķur badım men tapuğka ğatıg / bayat birsü Tefvik ay bilgi batıg (**İste** ben hizmet etmek için gönülden niyet ettim; ey derin bilgili insan, Tanrı bana Tefvik ihsan etsin.) 5899

Ay ilig **munu** men ötedim ğaķıng / tükel ğıldım emdi bağırsaķlıķıng (Ey hükümdar **iste** ben senin hakkını ödedim; bana gösterdiğin yakınlığın karşılığını yerine getirdim.) 1478

Aşağıdaki beyitlerde *munu*, *men* zamiriyle birlikte kullanılmış, tıpkı Standart Türkçede olduğu gibi 'işte ben'le başlayan yapılar ortaya çıkmıştır. **KB**'de mısra başında *munu men* birlikteliğinin çok daha fazla kullanıldığını da ifade edelim.

Ay ilig **munu** men bağırsaķ sanga / sözüm işke tutğıl ay ersig tonga (Ey hükümdar, **iste** ben sana sadakatle bağlı insanım; sözüme göre hareket et, ey merd insan.) 1360

Munu men me devlet münüm erdemim / ayu birdim emdi igim hem emim (**İste** ben de saadetim ve şimdi bütün kusur ve meziyetlerimi, hastalığı ve ilacını izah ettim.) 749

Şu beyitlerde *munu*, *bu* zamiriyle birlikte kullanılarak işaret zamiri adeta pekiştirilmiştir.

Bu sözke tanuķı **munu** bu söz ol / sözinge bağa körse ma' nī tüz ol (**İste** şu söz de buna şahittir; bu sözün, dikkat edersen, manası buna uygundur.) 2112

Yorı yangıl emdi iligke sözüm / tegürgil kelür tip **munu** bu özüm (Şimdi sen yürü, dön, hükümdara sözünü ulaştır; geleceğimi söyle, **iste** sözüm budur.) 5002

Elig til nişanı **munu** bu bitig / sanga ğoğtum emdi bitip ay tetig (Ey zeki insan, dilden ve elden kalan nişane, **iste** sana yazıp bırakmış olduğum bu kitaptır.) 6506

Arat, şu örnekte *munu* 'yu 'bu' işaret zamiri yerine kullanmıştır.

Kişiler araķı muyan eğgülık / bu yirde bulunmaz **munu** belgülık (İnsanlar arasına karıştığın zaman elde edeceğin sevap ve iyilik burada bulunmaz, bu şüphesizdir.) 3499

Şu örneklerde *munu*, *emdi* zarfıyla birlikte kullanılmış, 'işte şimdi' manalı kullanımlar oluşmuştur.

İlig aydı emdi ayıtğı sözüm / bu erdi **munu** emdi aytur özüm* (Hükümdar bunun üzerine şöyle dedi: - Sormak istediğim şey, **iste** şudur.) 1921

*Arat, 'işte şimdi' manası vermemiştir.

Munu emdi artuğ bağırsaklığın / bitip koğtum öz saw kumarı okın (*İşte* şimdi, büyük bir bağıllıkla, sana vasiyetim olan öğütlerimi yazıp bıraktım, oku.) 1356

Aşağıdaki beyitlerde Arat, **munu**'ya 'işte' manası vermemiştir. Kelimenin burada kuvvetlendirme amaçlı kullanıldığını düşünüyoruz. Arat'ın 'işte' manası vermediği beyitler şöyle değerlendirilmiştir.

Şu beyitte **munu**, *bu* zamiriyle birlikte kullanılmış, kelimeyi pekiştirmiştir.

Kerek öğte bir yam yangança bolur / kamuğ nengke yangzağ **munu** bu tengin (Lazım olduğu zaman bir çöp, fil kadar olur; her şey bunun gibidir.) 2820

Aşağıdaki beyitte **munu**, *men* zamiriyle kullanılmış, 'işte ben' manasında aslında *men* zamirini pekiştirmiştir.

Sanga bargu erse itingil itig / **munu** men özümdin bitiyin bitig (Senin gitmen lazım ise hazırlan; ben de bir mektup yazıp sana vereyim.) 3186 işte anlamı verilmemiş.

Şu beyitlerde **munu**, 'bu' işaret sıfatı yerine kullanılarak '*uzrümi*, *yalnguğuğ*, *sözke*, *söz* sözcükleriyle sıfat tamlaması oluşturmuştur.

Seningdin qolur men **munu** 'uzrümi / koğu bir mini ay kişi köğrümi (Beni mazur görmeni rica ediyorum; ey insanların seçkini, beni kendi hâlime bırak.) 3693

Basa aydım emdi **munu** yalnguğuğ / ağırlığı boldı bilig ög uğuğ (Bundan sonra imdi insandan bahsettim; onun değeri bilgi, akıl ve anlayıştır.) 147

Cefa kıldı dünya qaradı bu qut / sini armasunu **munu** sözke büt (Dünya cefa etti, bu saadet ihtiyarladı; bu söze inan, seni de aldatmasın.) 1173

Sini ol törütti sanga birdi qut / manga birmegey mü **munu** sözke büt (Seni o yarattı, o sana saadet verdi, bana da vermeyecek mi, buna iman et.) 1244

Bu sözke tanuğı **munu** keldi söz / oğığil munı sen aya eğğü öz (Şu söz buna şahit olarak gelmiştir, ey iyi insan sen bunu oku.) 535

Aşağıdaki örnekte **munu**, *qolsa* ve *büt* fiillerinin nesnesi görünümündedir.

Bezendim begim boldı hağan uluğ / Ötündüm **munu** qolsa canım yuluğ (Süslendim çünkü ulu hakan eşim oldu; dileğim budur, o isterse canım feda olsun.) 85

Tağı bir bu ma^c nī ayayın sanga / eşitgil anı sen **munu** büt manga (Adımın başka bir manasını daha söyleyeyim; şimdi bunu da dinle ve bana inan.) (742)

Kutadgu Bilig'de uş munu / uş unu

Hacıeminoğlu, gösterme edatlarıyla ilgili bunlar, gösterme vazifesi yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler²⁵ demektedir. KB'deki **uş unu** / **uş munu** yapısında da bizce aynı durum söz konusudur.

Sözüm sözleşmişke sanga ey menü / özüm 'uzri qoldu sanga **uş munu** (Sözümü sana söylemiş olduğum için, çekinerek, *işte* senden böyle özür diledim.) 204

Keçer **uş munuğı** bu künki künüm / bulurmu özüm bu keligli tünüm (İşte bu günkü günüm geçmektedir, acaba ben o gelecek gecemi kazanabilecek miyim ?) 5696

Şu örnekte kuvvetlendirme vazifesi 'işte bu' manalandırmasıyla anlaşılmaktadır.

²⁵ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s.306.

Kalı dünya kılsa yolu **uş unu** / apang ‘uqbî kılsa izi **uş munu** (Eğer dünya istersen, onun yolu **işte bu**, eğer ahret istersen onun da yolu **işte budur**.) 6499

Aşağıdaki beyitte **munu uş** kullanımında **uş** sözcüğünün kuvvetlendirmeyle birlikte mısra da doldurduğunu düşünmekteyiz.

Usanma katıgılan sözüm işke tut / kalı tutmasa sen **munu uş** bolur (Gafil olma, sözüme göre hareket etmeğe gayret et; eğer sözümü tutmazsan, **işte** söylediklerim başına gelir.) 4870

Kutadgu Bilig’de **munuķı**

KB’de **munu** gösterme edatının **ķı** aitlik ekli kullanımları da bulunmaktadır. Esasında aitlik ekinin **munu** ile birleşmesi kelimenin bünyesinde yükleme hâli eki bulunmadığının da kanıtıdır. Beyitlerdeki örneklerde **munuķı** tam bir gösterme edatı olarak ‘işte’ manasındadır. **ķı** aitlik ekinin Yusuf Has Hâcib tarafından vezin gereği mısra doldurma için yapıldığı, ‘işte’ manasının verilmesiyle de ilişkilendirilebilir.

munuķı sözcüğü aşağıdaki örneklerde TT’deki ‘işte’ kullanımıyla paralel biçimde hep mısra başında yer almıştır.

Munuķı barır men bu kün ağrılıp / sening me yolung bu kel eğgü kılıp (**İşte** ben bugün ayrılıp gidiyorum; senin de yolun budur, iyilik yap da beni öyle kabul et.) 6163

Munuķı körür sen mening hâlimi / sanga bolsu ‘ibret otı kıl emi (Benim hâlimi **işte** görüyorsun; bu sana ibret olsun, buna göre bir çare ve tedbir al.) 6174

Munuķı ay ilig özüm bilmişin / ötündüm sanga men için hem taşın (Ey hükümdar, gizli-aşikâr bütün bildiklerimi **işte** sana arz ettim.) 5932

sanga tapnur erdi mening bu özüm / **munuķı** ecel tuttı kesti sözüm (Ben sana bütün varlığım ile tapınıyordum; **işte** ecel geldi, sözümü kesti.) 1153

kişi ölse andın kımaru kıalur / **munuķı** kımarum sanga ay bilir (İnsan ölünce ondan bir miras kalır; ey bilgin, benim sana mirasım da **işte** budur.) 1467

Şu beyitlerde **munuķı**, **bu** zamiriyle birlikte kullanılmış, zamiri pekiştirmiştir

Munuķı bu sözke tanuķ keldi söz / oķıgıl munı sen aya kõngli tüz (**İşte** buna şu söz şahiddir; ey kalbi temiz, sen bunu oku. 1713

Munuķı bu yanglıg turur bu ajun / münin barça aydım sen uķgıl özüm (**İşte** bu dünya böyledir, onun bütün kusurlarını söyledim, artık sen düşün.) 3645

Munuķı bu sözke tanuķ keldi söz / tüşüg yörgüçi tüş yörüp kıoğtı öz (**İşte** bu söz buna delildir, rüya tabircisi bunu öyle yorup bırakmıştır.) 6042

Aşağıdaki beyitlerde **munuķı**, **men** zamiriyle kullanılmış, **aydım** fiiline bağlanmıştır.

Munuķı men aydım eşitti ilig / bu yanglıg kerek begke erdem bilig (**İşte** benim bu söylediklerimi hükümdar işitti; bey için fazilet ve bilgi lazımdır.) 2164

Munuķı men aydım eşittim ilig / talu er tilese öğürsü bilig (**İşte** ben söyledim ve hükümdar dinledi; eğer seçkin insan dilerse bilgiyi tercih etsin.) 2591

Aşağıdaki örneklerde **ötündüm** çekimli fiiliyle kullanılmış, ‘işte arz ettim’ cümle yapısını oluşturmuştur.

Bu erdi ay ilig mening bilmişim / **munuķı** ötündüm sanga uķmışım (Ey hükümdar, benim bildiğim bunlardır; aklımın erdiklerini **işte** sana arz ettim.) 2174

Bu erdi ay ilig özüm bilmiş / *munuқи* ötündüm ayıtmış tuş (Ey hükümdar, benim bildiklerim bunlardır; sorulduğu için *işte* arz ettim.) 2429

Bu erdi ay ilig özüm bilmiş / *munuқи* ötündüm ayıtmış tuş (Ey hükümdar, benim bildiklerim bunlardır; sorulduğu için *işte* arz ettim.) 2525

Şu beyitte aitlik ekinin sıfat yapma özelliğiyle de bağlantılı olarak *munuқи* ‘işte bu’ manasındadır ve *sözün* kelimesiyle sıfat tamlaması oluşturmuştur. Bu manadaki tek örnektir.

Bitig me bitiyin *munuқи sözün* / bitigke ısanma ıatığlan özün (*İşte bu sözleri* mektuba da yazayım, fakat sen yalnız mektuba güvenme kendin de gayret et.) 3894

munuқи’nın beyitlerdeki ‘işte’ gösterme edatı manasında kullanıldığı diğer örnekler:

Atasın yitürdüm *munuқи* oğul / ata ornı tuttı bulup eđđü yol (Babasını kaybettim, fakat *işte* oğlu, doğru yolda yürüyerek babasının yerini aldı.) 1685

Öği emdi ermiş *munuқи* özüm / sanga tüştü şükürin kıılır til sözüm (Vakti bugün imiş, *işte* geldim; çok şükür, sana kavuştum.) 3310

Bu erdi *munuқи* mening bilmişim / sanga sözledim men ay eđđü işim (*İşte* benim söylediklerim bunlar idi; sana söyledim, ey iyi arkadaşım.) 4860

Ay ilig *munuқи* özüm bilmişin / ötündüm sanga men için hem taşın (Ey hükümdar, *işte* ben bildiklerimi, gizli-aşıkâr, sana arz ettim.) 5602

Mungar mengzer emdi bu beyt ay ağı / uğayın tise sen *munuқи* oğı (Ey cömert, şimdi şu beyit buna benzer; anlamak istersen, *işte* oku.) 5098

İkigün ajunluk asığ kıılđu söz / bu erdi *munuқи* ayu birdi öz (Her iki dünya için faydalı olan sözler *işte* benim sana söylediklerimdir.) 5603

Kutadgu Bilig’de *unu*

KB’de *munu* gibi aynı manaya sahip *unu* ‘işte’ gösterme edatı da bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde *muna* gibi bir de *una* şekli vardır. EUTG’de Eraslan, “*una* (işte, işte bak!), *muna* ile aynı manadadır ancak *una* edatının yapısı şüphelidir. Ol işaret sıfatı ile ilgisi olduğunu düşünmek de mümkün değildir.” der ve örnekler:

“*Una* amtı bu kıut kıolunçuğ söz-le-miş-ning uç kııtığ yok yig buyanın evirür men.” (ETS, 16, 105-106). (*İşte* şimdi bu niyazı bildirmiş olmanın ucu bucağı olmayan iyiliği ile meşgul oluyorum.)

“Üç erdinig ulamağ kéngürtmek *una* bo tétir.” (Xuanzang – Biogr. 768-769) (Üç cevheri ortaya koymak ve yaymak *işte* budur.)²⁶

Biz *muna*’nın teklik işaret zamiri *mu* ile ilgisini ortaya koyarken benzer bir kelime olan *una*’nın *muna*’ya bulaşma yoluyla oluştuğunu düşünüyöruz. Ancak *una*’nın *ol* ile ilgisi olduğunu düşünme noktasında tereddütümüzü ifade ediyoruz.

KB’de şu örnekte birinci mısradaki *munu* ikinci mısradaki *unu* kullanılmıştır. Yusuf Has Hâcib’in bunu kafiyeyi sağlamak için yaptığı anlaşılmalıdır.

Sözün kesti ögdülmiş aydı *munu* / bu yanglığ bolur beg tapuğçı *unu* (Ögdülmiş sözünü kesti ve: - *İşte* bey böyle, hizmetkar da öyle olur – dedi.) 4155

²⁶ Kemal Eraslan, *age*, s.277.

Aşağıdaki beyitte *unu* sözcüğü *munu* için kafiye amaçlı kullanılmış olmakla birlikte Arat tarafından çeviride gösterme ifade eden bir fiille, ‘*bak!*’ fiiliyle karşılanmıştır.

Ayur emdi oğlum barır men *munu* / sanga qaldı ornum barı neng *unu* (*İşte*, oğlum dedi, şimdi ben gidiyorum; *bak*, evim-barkım, malım-mülküm sana kalıyor.) 1161

KB’de tek örnekte *unu* gösterme edatı teklik işaret zamirinin yükleme hâli eki almış biçimi gibi düşünülmüş, ‘onu’ manası verilmiştir. Bu kullanım sadece *unu* için değil *munu* için de ilktir.

Manga tegdi hükümüng barur men *munu* / bir ök oğlum erdi qoçur men *unu* (Hükümün bugün bana ulaştı, *işte* gidiyorum; bir tek oğlum vardı, *onu* da şimdi bırakıyorum.) 1261

Aşağıdaki iki beyit *unu*’lu kullanımların bulunduğu ‘işte’ manalı diğer örneklerdir.

Bilig aytur erse *unu* bilmişim / eşitting ayu bir negü aymışım (Bilgi istiyorsa, *işte* bildiklerim bunlardır; sen işittin, sana söylediklerimi ona da naklet.) 4866

Menidin törümüş özüng men time / özüng men tise ay *unu* ornung ol (Sen meniden türemişsin “ben” deme; sen “ben” dersen, bak *işte* değerin.) 5413

Sonuç

Köktürkçenin en belirgin birleşik ünsüzlerinden biri /ñ/’dir. Uygur ve Karahanlı dönemi eserlerinde bu ses yerini /n/ ve /y/ sesine bırakır. Mansuroğlu, Karahanlı Türkçesinde ñ> y ve n dallanmasını *Ünsüz atlaması* konusunda işler ve dönem eserlerinden ayığ, çığay, kayda, kayra, kayu (nerede, nasıl), koy~kon örneklerini verir.²⁷ Hacıeminoğlu, **KrTG**’de “...Eski Türkçe döneminde /ñ/ şeklinde olan çift sesin zaman içinde ayrılması sonucu bu gibi kelimeler bazen /y/’li bazen /n/’li şekilleri ile yapılmıştır der ve kayu - kanu ‘hangi, hani, nice’ (DLT I, 31-14); kayak - kanak ‘kamak’ (DLT I, 328-28); çığay - çığan ‘fakir’ (DLT I, 31-13) örneklerini verir.²⁸

Kaşgarlı Mahmut eserinde “Argular, kelimenin ortasında veya sonunda bulunan *u* harfini *ü*’ye çevirirler. Türkler ‘koyun’a *qoy*, Argular *qon* derler. Türkler ‘yoksul’a *çığay*, Argular *çığan* derler. Türkler ‘hangi şey’ anlamına olarak *kayu neng*, Argular *kanu* derler. (DLT I, 31-12)” açıklamasını yapar.

Clauson da EDPT’de *ka* zamirinden türemiş olduğu kabul edilen *kanı*, *ka:nu*: (s.632b, s.633a), *kayu*, *kanu* (s.675a) kelimelerinin etimolojisini eski bir kök olan *kañu* kelimesine bağlar. Kelimenin hem *kanu* hem *kayu* biçiminde /n/ ve /y/’li biçimde kullanıldığına işaret eder.²⁹

“Uygurca kaltı ve Altay Dillerindeki *ka* Zamiri Hakkında” adlı bildirisinde Temir, Esasında Türkçe bir zamir olan *ka’dan meydana gelen *kan*, *kay*, *kal*, *kar* kollarını ve bunların karışımından ortaya çıkan tali biçimleri bir şema hâlinde ortaya kor. Temir, Türk lehçelerinde daha fazla /n/ ve /y/ grubuna ait formların kullanıldığını belirtir. Temir’in oluşturduğu şemadan /n/ ve /y/’li “kökler yapan ekler” şöyledir: *Ka-n*, *ka-na*, *ka-nu*, *ka-nı*; *ka-y*, *ka-ya*, *ka-yu*, *ka-yı*³⁰ Bu eklerin hepsinde ortak olarak göze çarpan /a/, /u/, /ı/ ünlülerinin kendi başlarına bağımsız birer ek olabileceklerini ileri süren Temir’in açıklaması bizim için *munu* edatındaki /u/’nun da ek olabileceği yönünde aydınlatıcı olmuş ancak tereddütümüzü gidermemiştir.

²⁷ Mecdut Mansuroğlu, “agm”, s.140.

²⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s.7-8.

²⁹ Sir G. Clouston, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972.

³⁰ Ahmet Temir, “Uygurca kaltı ve Altay Dillerindeki *ka* Zamiri Hakkında”, *Beşinci Türk Dili Kurultayı*, TDK 1945, İstanbul 1946, s.286.

Munu gösterme edatı Tarihî lehçelerde görülmemiştir. Öyleyse Karahanlı Türkçesine has bir gösterme edatıdır. Ancak **KB** dışında dönemin diğer önemli eserlerinde *munu*'ya 'işte bu' manası verilmekle birlikte örneklerde teklik işaret zamirinin yükleme hâli ekli biçimiyle gerek manaca gerek şekilce karışması bu edatın **KB**'ye özgü olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır.

Munu edatı Türk dilinde *bulaşma (contamination)* dediğimiz sözlerin bazen ses, bazen anlam, bazen de hem ses hem anlamca birbirlerine karışmaları, birbirlerini etkilemeleri olayı³¹ sonucunda Köktürkçedeki kañu sözcüğünün /n/ sesli biçimi olan *kanu* sözcüğüne bulaşmıştır. Köktürkçedeki *kañu* zamirinin *qayu* ve *kanu* şeklinde dallanmasından hareketle **DLT**'de *kanu* (hangi) ve *kanı* (nerede) sorularına cevabın 'işte bu, bu, bunu' manası verilen *munu* olduğunu Kaşgarlı da ortaya koymuştur. Öyleyse *ka-nu* ve *mu-nu* biçimi, her iki kökün de zamir olduğunu göz önünde bulundurarak, mantıklı görünmektedir. Edatın bünyesinde 'işte' gösterme edatını işaret eden *bu* teklik işaret zamirinin de bulunduğunu, Eski Uygur Türkçesindeki *muna* da olduğu gibi, kabul etmek gerekir. Ancak özellikle **DLT**'de *munu* ve *muni* biçimlerinin karıştırılarak kullanılmasıyla ekin yapısında bir yükleme hâli eki bulunduğunu kabul etmiyor, bunun sadece *muni* > *munu* benzeşmesi olabileceğini düşünüyoruz. Bu husus da **DLT**'de 'bunu' anlamında belirli bir şeyi işaret ederken *muni* ~ *müni* ~ *münu* ses geçişleriyle açıklanmıştır. Arat'ın beyitlerde, tek bir örneğin (unu=onu) dışında böyle bir kullanıma yer vermemesi edatın işaret vazifesiyle birlikte kuvvetlendirme özelliğini de ortaya çıkarmaktadır.

KISALTMALAR ve KAYNAKLAR

DLT: ATALAY Besim, **Divanü Lûgat-it Türk I-IV**, TDK yayınları, Ankara 1991-1992.

ERCİLASUN Ahmet B. – AKKOYUNLU Z., **Dîvânü Lugâti't-Türk**, TDK Yayınları, Ankara 2014.

EDPT: CLAUSON Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish**, Oxford Yayınları, 1972.

ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1988.

EUTG: ERASLAN Kemal, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2012.

KARAAĞAÇ Günay, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2013.

KB: ARAT Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig I (Metin)**, TDK Yayınları, Ankara 1991.

ARAT Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig II (Çeviri)**, TTK Yayınları, Ankara 1998.

ARAT Reşit Rahmeti, **Kutadgu Bilig III (Dizin-Sözlük)**, İstanbul 1979.

KORKMAZ Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK yayınları, Ankara 2003.

KpTG: KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi **Kıpçak Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1994.

KrTG: HACIEMİNOĞLU Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1996,

³¹ Günay Karaağaç, **Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 214.

MANSUROĞLU Mecdut, (çev. Mehmet Akalın), “Karahanlıca”, **Tarihî Türk Şiveleri**, Ankara 1988, s. 133-171.

TDE: HACIEMİNOĞLU Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

TEMİR Ahmet, “Uygurca kalıtı ve Altay Dillerindeki ka Zamiri Hakkında”, **Beşinci Türk Dili Kurultayı**, TDK 1945, İstanbul 1946.